Dovilas Petrulis

Švč. Trejybės bažnyčios aplinkos Panevėžyje tyrimai

2020 m. Nepriklausomybės aikštės aplinkoje, Sodų gatvėje, atlikti žvalgomieji tyrimai (22 šurfai, 6 perkasos) ir žvalgymai. Iš viso ištirtas 125,66 m^2 plotas, iššvalgyta 698 m^2 teritorija.

Panevėžio miesto centrinėje dalyje atrastos ir tyrinėtos kapinės, esančios šalia Švč. Trejybės bažnyčios, Nepriklausomybės aikštės ŠR dalyje. Detaliųjų tyrimų metu ištirtos 3 perkasos kapinių vietoje, ties Vilniaus gatvės P puse. Šioje vietoje buvo rekonstruojami pėsčiųjų takai. Perkasa 1 (15x10 m dydžio su išpjova) tirta 21 m atstumu į ŠR nuo Švč. Trejybės bažnyčios. Šalia jos į PR pusę prijungtos dar 2 perkasos – 20x2 m dydžio su išplatinimais (perkasos 2 ir 3). Iš viso detaliųjų tyrimų metu ištirtas 218 m^2 plotas (1 pav.).

Anksčiau archeologiniai tyrinėjimai Nepriklausomybės aikštėje nevyko. Į V pusę nuo jos, J. Tilvyčio gatvėje ir Klaipėdos g. 21A vietose tirtos Panevėžio stačiatikių senosios kapinės. 2016 m. 157 m^2 plote ištirti XVII a. pabaigos – XIX a. 55 kapai. 2018 m. 568,65 m^2 plote ištirta 40 kapų ir atidengti XIX a. II–III ketvirčiais datuojami pastato pamatai su to laikotarpio radiniais (*ATL 2016 metais*, 2017, p. 243–248; *ATL 2018 metais*, 2019, p. 246–254).

2019 m. Povilo Plechavičiaus skvere ir Klaipėdos gatvėje žvalgomuosius tyrimus atliko D. Petrulis. Šurfuose 1, 3, 4 fiksuoti XIX–XX a. susiformavę perkasimų pažeisti iki 48 cm storio

1 pav. Situacijos planas: 1 – 2020 m. detaliųjų tyrimų vietos; 2 – 2020 m. žvalgomųjų tyrimų vietos; 3 – 2020 m. žvalgymų vietos; 4 – 2019 m. žvalgomųjų tyrimų vietos; 5 – apsaugos zonos pagal NKVR. D. Petrulio brėž.

Fig. 1. Situation plan: 1 – 2020 excavation sites; 2 – 2020 field evaluation sites; 3 – 2020 field survey sites; 4 – 2019 field evaluation sites; 5 – NKVR protection zone.





2 pav. 1840 m. Panevėžio V dalies plane pažymėta tyrimų vieta. KRVA, f. I–473, ap. 2, b. 138.

Fig. 2. The excavation site marked in an 1840 plan for the W part of Panevėžys.

kultūriniai sluoksniai. Šurfe 5 rastas ankstesnis – 59 cm storio XVIII–XIX a. neintensyvus kultūrinis sluoksnis. Klaipėdos gatvėje, šurfuose 6–9 vyrauja XIX–XX a. perkasimų pažeisti 19–36 cm storio sluoksniai (*ATL 2019 metais*, 2020, p. 289–293).

Nepriklausomybės aikštė ir jos prieigos patenka į XVIII a. vakarinį Panevėžio priemiestį – Naujamiestį (2 pav.). Žinoma, kad 1727 m. Vilniaus kapitulos kanauninkas Kristupas Bialozarovas ir Bernatonių seniūnas Kristupas Dombskis su žmona Konstancija įkurdino Panevėžio pijorų vienuolius, jiems pastatė bažnyčią, sudarė sąlygas išlaikyti mokyklą (Ragauskienė R., Panevėžys XVI–XVIII a., *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.*, Panevėžys, 2003, p. 86–90). Apie Pijorų jurisdikcijos teritoriją kunigaikščio Stanislovo Poniatovskio 1778 m. sudarytame akte rašoma: „Pradedant nuo buvusios Upytės, vėliau Šeduvos gatvės susijungimo su Turgaus aikšte, Ramygalos gatvės link, toliau seka pagal Chmielievskio, Breivinskio sodybų ribas, sklypas siekia pijorų kalvę, eina iki kapinių kampo toliau prie smėlėtų, nenaudojamų miesto valdų, iki kapinių prie buvusios Upytės arba Šeduvos gatvių“ (*LVIA*, f. SA, 15291, l. 836). Iki šių archeologinių tyrimų pijorų vienuolių valdose minimos kapinės nebuvo lokalizuotos.

Nepriklausomybės aikštėje ištirtuose šurfuose 1, 3, 5, 8–12 nustatyti perkasimai ir XX a. I pusėje susiformavę 0,3–1,55 m storio kultūriniai sluoksniai. Šurfuose 2, 4, 6, 7, 13, 14 fiksuoti XIX a. pabaigoje – XX a. I pusėje perkasimų pažeisti 15–55 cm storio kultūriniai sluoksniai. Juose tarp įvairių statybinių griuvenų (plytų duženų, betono gabalų, skaldos ir žvyro) rasta XIX a. – XX a. pradžiai būdingų radinių: plokštinių stačiakampio formos masyvių koklių, keraminių žiestų indų šukių, arklių pasagų, XIX–XX a. monetų, stiklo indų. Šurfe 2 fiksuotas gerai išlikęs XIX a. pabaigos – XX a. pradžios 70 cm storio pastato pamatas, įgilintas iki 1,45 m. Nustatyta, kad pamatas orientuotas PR–ŠV kryptimis. Atidengta 2,9 m ilgio pamato atkarpa. Nustatyta, kad pamatas mūrytas iš įvairaus dydžio neskaldytų lauko akmenų, surištų betono ir kalkių skiediniu. Pamato struktūroje tarp akmenų įterpta molinių plytų dalių. Šurfuose 15, 16, 18, 22 nustatyti XIX a. – XX a. pradžios 20–94 cm storio kultūriniai sluoksniai. Šurfuose 17, 19, 20 fiksuoti XVII a. pabaigos – XIX a. neintensyvūs 32–70 cm storio kultūriniai

sluoksniai. Juose radinių rasta nedaug, fiksuotos pavienės keraminių indų šukės ir koklių dalys. Šurfe 19, ties sluoksnio apatine dalimi, priemolyje rasta moneta – Žygimanto Vazos (1588–1632) 1624 m. ternaras, LDK. Šurfe 15 atidengtas XIX a. – XX a. pradžios 75 cm storio pastato pamato fragmentas. Nustatyta, kad pamatas sumūrytas iš įvairaus dydžio skaldytų ir neskaldytų lauko akmenų, rištų betono ir kalkių skiediniu. Pamatas įgilintas iki 1,3 m.

Šurfe 21, šalia Vilniaus gatvės važiuojamosios dalies, ištirti ir surasti 5 griautiniai žmonių kapai: 2 moterų, 3 vaikų ir 1 nenustatytos lyties ir amžiaus individo. Kapai rasti 1,2–1,43 m gylyje, smėlio su pilkų žemių priemaiša sluoksnyje. Jie preparuoti. Mirusieji orientuoti galvomis į PV pusę. Kapų kontūrai sudarė tamsių žemių dėmes aplink skeleto kaulus. Kapuose įkapių nerasta. Pagal šurfe fiksuotą pjūvių stratigrafiją, rastus radinius ir laidosenos pobūdį galima daryti prielaidą, kad mirusieji palaidoti XVII a. pabaigoje – XVIII a., iki 1840 m., kada buvo patvirtintas Panevėžio miesto V dalies planas. Ištyrus šiuos kapus nustatyta, kad šurfo 21 aplinkoje, šalia Vilniaus gatvės važiuojamosios dalies, 30 m atstumu į ŠR nuo Švč. Trejybės bažnyčios yra išlikusios kapinės. Iki šių tyrimų pijorų vienuolių valdose minimos kapinės nebuvo lokalizuotos.

Perkasose 1–3 nustatyti XIX a. – XX a. I pusės perkasimų pažeisti 35–60 cm storio kultūriniai sluoksniai. Perkasoje 4 fiksuotas 35–54 cm storio XIX a. – XX a. pradžios sluoksnis iš degtų molinių plytų gabalų ir smulkių akmenų sankaupų. Joje ties Š sienelės pjūviu 30 cm gylyje fiksuoti pamatų akmenys, kuriuos galima sieti su XIX a. – XX a. I pusėje stovėjusiais pastatais. Šiuose sluoksniuose rasta XIX–XX a. būdingų keraminių indų šukių. Perkasoje 5 nustatytas 35–60 cm storio XIX a. – XX a. pradžios kultūrinis sluoksnis. Perkasoje 6 fiksuotas XIX a. – XX a. pradžios 65–115 cm storio intensyvus kultūrinis sluoksnis, nustatytas suardyto pamato fragmentas, mūrinio pastato griuvenos (akmenų sankaupa, plytų dalys), sietinos su XIX–XX a. stovėjusiais pijorų vienuolių pastatais (3 pav.). Šiose sluoksniuose rasta XIX a. moneta, keraminių indų šukių, plokštinių koklių fragmentų. Ties perkasos V sienele, 50 cm atstumu į V pusę nuo kaulų radimvietės fiksuotas kapo kontūras. Išplatinus 0,5 m^2 perkasą į V, atidengtas suardytas griautinis 18–20 m. moters *kapas*. Mirusioji palaidota aukštielninka, orientuota PV–ŠR kryptimi, galva orientuota į PV (245° kampu). Kapas datuotas XIX a. Šis palaidojimas yra atskiras ir nesiejamas su šurfe 21 rastais kapais.



3 pav. Perkasoje 6 fiksuotos XIX a. – XX a. I pusės pijorų vienuolyno pastatų griuvenos iš ŠV. D. Petrulio nuotr.

Fig. 3. The ruins, discovered in trench 6, of the 19th – first half of the 20th-century Piarist monastery buildings, as seen from the NW.

Nepriklausomybės aikštės ŠR dalyje, Sodų ir Vilniaus gatvių aplinkoje žvalgytos 7 tranšėjos. Atidengti žemių sluoksniai buvo iki 55–78 cm projektinio gylio. Žvalgytuose plotuose užfiksuotas XVII–XIX a. susiformavęs iki 60 cm storio neintensyvus kultūrinis sluoksnis. Šalia Sodų gatvės šaligatvio, tranšėjose 3 ir



4 pav. Perkasoje 1, 0,92–1,65 m gylyje atidengti kapai iš R. D. Petrulio nuotr.

Fig. 4. Burials exposed at a depth of 0.92–1.65 m in trench 1, as seen from the E.

6 fiksuota XIX–XX a. pastato vieta. Atidengti XIX–XX a. akmeniniai pamatai. Dalyje žvalgytos teritorijos (tranšėjose 1, 2) arčiau Vilniaus gatvės fiksuoti perkasti ir XX a. susiformavę sluoksniai be informatyvių radinių.

Iš viso žvalgomųjų tyrimų ir žvalgymų metu surasti 154 radiniai: XVII–XX a. monetos, sagos, arklių pasagos, keraminių koklių fragmentai, žiestų glazūruotų ir neglazūruotų indų šukės, stiklo šukės, stikliniai indai, aprangos detalės, arklio pasagos.

Detaliųjų tyrimų metu 1–3 perkasų paviršiuje iki 45 cm gylio atidengti XIX–XX a. susiformavę sluoksniai. Po jais fiksuoti priemolio su pilkomis žemėmis sluoksniai, kuriuose rasta XVII–XVIII a. radinių: monetų, kryželių, sagų, pašto plomba, šaukštas, keramikos ir stiklo indų šukių, koklių fragmentų. Seniausia moneta rasta 1,15 m gylyje, tai sidabrinis 1559 m. Žygimanto Augusto (1520–1572) denaras. Perkasoje 1 nustatytas 97 cm storio apardytas perkasimų XVII–XIX a. kultūrinis sluoksnis. Ties perkasos 1 P puse atidengtas 45 cm storio XIX a. I pusės akmeninių pamatų fragmentas, kurį galima sieti su kapinių koplyčios vieta. Akmenys rasti 70–75 cm gylyje, 4,5x2 m dydžio plote. Ties perkasos PV kraštu 70 cm gylyje išryškėjo smulkių plytų griuvenų 1,93x1,3 m kontūras. Perkasose 2, 3 fiksuotas perkasimų pažeistas 0,63–1,53 m XVII–XIX a. kultūrinis sluoksnis.

Žmonių palaikai laidoti lentiniuose karstuose (tai patvirtina rasti medžių trūnėsiai ir puvėsiai). Dažniausiai palaikai rasti 0,9–1,65 m gylyje (4, 5 pav.). Aptikta ir giliau palaidotų žmonių – kapai 51, 57 ir 62 buvo 1,59–1,65 m gylyje, kapas 107 – 1,88 m, o kapas 44 – net 2,43 m gylyje. 63–79 cm gylyje dažniausiai laidoti vaikai (kapai 68, 69, 75). Dažniausiai laikytasi PV–ŠR arba V–R krypties, mirusiojo galvą dedant arčiau V (239–280° kryptimi). 11 kapų fiksuoti R–V kryptimi, o juose mirusiųjų galvos orientuotos į R pusę (65–90° kryptimi). Kape 51 mirusysis orientuotas PR–ŠV kryptimi, galva į PR, 160°. Kape 54 mirusiojo galva orientuota į ŠR, 70°. Įdomu, kad beveik visi palaidojimai (išskyrus kapą 54), orientuoti R kryptimi,



5 pav. Perkasoje 1, 0,92–1,65 m gylyje atidengti kapai iš ŠV. D. Petrulio nuotr.

Fig. 5. Burials exposed at a depth of 0.92–1.65 m in trench 1, as seen from the NW.

koncentravosi perkasose 2 ir 3. Nemaža dalis kapų suardyti ir pažeisti anksčiau vykdytų žemės judinimo darbų metu bei kasant duobes šalia naujiems kapams. Perkasoje 1 fiksuoti 62, perkasoje 2 – 33, perkasoje 3 – 7 griautiniai mirusiųjų kapai. Iš viso rasti ir ištirti 102 kapai. Rasta pavienių individų kaulų iš suardytų kapų. Nustatyta, kad perkasoje 1 mirusieji laidoti tankiau ties R puse, fiksuotos 5 kapų eilės keliais horizontais. Perkasoje 2 mirusieji laidoti tankiausiai ties ŠV dalimi, fiksuotos 3 kapų eilės, o ties perkasos viduriu kapų nebuvo (7 pav.). Galima iškelti prielaidą, kad šioje dalyje buvo įrengtas takas per kapines, vedęs į bažnyčią ir iš jos. Perkasoje 3 mirusieji laidoti rečiau, atokiai vienas nuo kito, su 2–3 m tarpais (8 pav.). Mirusieji guldyti ant nugaros, ištiestomis kojomis. Ne visais palaidojimų atvejais nustatyta rankų padėtis. Dažniausiai rankos dėtos ties šonais, aukščiau dubens ir ties juosmeniu. Išsiskyrė keletas vaikų kapų (10, 12), kurių kiekvie-



6 pav. Įkapės iš kapo 40: medalikėliai, karoliai, žiedinė segė. D. Petrulio nuotr.

Fig. 6. Grave goods from burial 40: medallions, beads, and a ring brooch.





7 pav. Perkasoje 2, 0,68–1,15 m gylyje atidengti kapai iš ŠV. D. Petrulio nuotr.

Fig. 7. Burials exposed at a depth of 0.68–1.15 m in trench 2, as seen from the NW.

8 pav. Perkasoje 3, 1,1–1,59 m gylyje atidengti kapai iš PR. D. Petrulio nuotr.

Fig. 8. Burials exposed at a depth of 1.1–1.59 m in trench 3, as seen from the SE.

name fiksuota mažiausiai po 3 nesuaugusių individų palaikus. Rasta nemažai nesuaugusių individų, kurių amžius siekė 0±2 mėnesius (kapai 34, 67, 68), ir vyresnių, 6±3 mėnesių (kapai 60, 65). Jų amžių nustatė VU MF mokslo darbuotojos J. Kozakaitė ir R. Brinzaitė. Atlikus lyties ir amžiaus diagnostiką nustatyta, jog 52 palaidojimai yra vaikų, 29 – vyrų, 22 – moterų,

2 – paauglių ir 4 – nenustatytos lyties ir amžiaus individų. Iš fiksuotų patologijų galima paminėti sifilio (kapai 28, 39), tuberkuliozės (kapas 53) atvejus, nustatyti dažni sąnarių degeneraciniai pažeidimai (artritas, periostitas), vaiko kape 83 fiksuotas skorbuto požymis. Kapuose įkapės labai negausios. Net 84,4 % palaidotųjų buvo be įkapių. Įkapės rastos 17-oje kapų. Kai kuriuose kapuose kaip įkapės įdėtos monetos. Kape 13 krūtinės srityje rasta moneta – Karolio XI (1660–1697) XVII a. II pusės Rygos šilingas. Dar viena moneta rasta kape 61 – Friedricho I (1710–1771) 1723 m. erė. Kapuose taip pat rasta kryželių, medalikėlių, sagų, žiedinė segė, karoliai, drabužių aprangos detalių. Kapuose 16, 44, 48 krūtinės srityje dėti vario lydinio kryželiai. Kape 16 rasti du kryželiai su vielos grandinėle pakabinimui. Kape 51 kaklo srityje rastas kryželis. Kape 30 juosmens srityje rastas aštuonkampio formos vario lydinio medalikėlis. Kape 40 kaklo srityje rasti 2 ovalo formos religinės tematikos medalikėliai bei žiedinė segė (6 pav.). Kapuose 30, 40, 44 rasti karolių vėriniai iš smulkių kaulo bei stiklo masės rutuliukų. Šiuos religinės tematikos vėrinius galima priskirti prie rožančiaus (rožinio) detalių. Kapuose 15 ir 54 rasta drabužių sagų. Kape 77 krūtinės srityje gulėjo vario lydinio aštuonkampis medalikėlis. Kape 95 dubens srityje buvo vario lydinio kryželis, stačiais kampais su skylute pakabinimui. Kapuose 101 ir 103 krūtinės srityje rasti medalikėliai (9, 10 pav.). 104 kape kryželis buvo padėtas kaklo srityje. Kape 107 medalikėlis rastas krūtinės srityje; karsto rankena rasta virš mirusiojo palaikų, prie kairiojo šono. Remiantis rastomis religinio pobūdžio įkapėmis ir dirbiniais, galima teigti, kad tirtų kapinių dalyje laidota XVII a. – XIX a. pradžioje. Archeologinių tyrimų metu iš viso rasti 135 vienetai radinių.



9 pav. Kapas 103 iš PR. D. Petrulio nuotr.

Fig. 9. Burial 103, as seen from the SE.



10 pav. Kape 103 krūtinės srityje rastas medalikėlis in situ. *D. Petrulio nuotr.*

Fig. 10. The in situ *medallion found in the chest area in burial 103.*

Netirtose vietose, perkasų P dalyje, kuri patenka į klebonijos pastato (UK 21650) aplinką, Sodų g. 3, taip pat Vilniaus gatvės kelkraščio P pusėje ir pačioje gatvės važiuojamoje dalyje, 15–30 m nuo tirtų perkasų, gali būti išlikusių žmonių kapų. Atlikus tyrimus nustatyta, kad rasti palaidojimai turi archeologinio pobūdžio vertingųjų savybių. Siejant istorinių šaltinių duomenis su archeologinių tyrimų rezultatais galima teigti, kad šios kapinės iki XIX a. pradžios priklausė katalikų bažnyčios posesijai, kuria rūpinosi ir administravo vienuoliai pijorai. Šias kapines reikia įtraukti į nekilnojamo kultūros paveldo vertybių registrą, nustatyti apsaugos ribas.

The Investigation in the vicinity of the Church of the Holy Trinity in Panevėžys

In 2020, an excavation, field evaluation, and field survey were conducted in Independence Square in Naujamiestis, the historic central part of the city of Panevėžys (Figs. 1, 2). Disturbed soil and first half of the 20th-century 30–155 cm thick cultural layers were identified in test pits 1, 3, 5, and 8–12; 15–94 cm thick cultural layers disturbed by digging in the late 19th – first half of the 20th century in test pits 2, 4, 6, 7, 13–16, 18, and 22 and trenches 1–3, and 5; and mediocre late 17th–19th-century 32–70 cm thick cultural layers containing 17th–19th-century finds in test pits 17, 19, and 20. 5 inhumation burials were excavated in test pit 21 beside the entrance to Vilniaus Street. Trench 4 revealed a 19th–20th-century, 35–54 cm thick cultural layer and foundation fragments, which can be connected with buildings that existed in the 19th – first half of the 20th century. Trench 6 contained a rich 19th – early 20th-century, 65–115 cm thick cultural layer, a fragment of a demolished foundation, and the ruins of a masonry building (Fig. 3). A burial was exposed and excavated in the N part of trench 6. A mediocre 17th–19th-century cultural layer up to 60 cm thick was identified in the surveyed areas.

During the excavation, 3 trenches totalling 218 m^2 were excavated in the NE part of Independence Square, revealing 102 burials. Based on the anthropological investigation data, many child and subadult burials were identified. Isolated bones from disturbed burials were also found. It was determined that the individuals had been interred more densely on the E side in trench 1, 5 rows of burials in several horizons being identified (Figs. 4, 5). In trench 2 the individuals had been interred the most densely towards the NW, 3 rows of burials being identified and no burials being recorded in the middle of the trench (Fig. 7). In trench 3 the individuals had been interred more sparsely. In most of the graves, the individuals, supine with extended arms, had been buried in coffins (Fig. 8). The position of the arms was not identified in every burial. Mostly they followed a SW–NE or W–E orientation with the head placed closer to the W. In 11 burials an E–W direction was identified with the head to the E. A 17th–19th-century, 97 cm thick cultural layer disturbed by digging was identified in trench 1. A fragment of a first half of the 19th-century stone foundation, which may be connected with the site of the cemetery chapel, was unearthed on the S side of trench 1. A 17th–19th-century, 63–153 cm thick cultural layer disturbed by digging was identified in trenches 2 and 3. 17 burials were recorded with grave goods: coins, crosses, medallions, bead necklaces, clothing buttons, clothing elements, a ring brooch, and a coffin handle (Figs. 6, 9, 10). Based on the discovered religious grave goods and artefacts, it is possible to state that the excavated part of the cemetery was used in the 17th – early 19th centuries.

Tauras Poška

Lyduokių Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia

2020 m. atlikti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai Lyduokių Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios statinių komplekso (UK 41797) teritorijoje (Ukmergės r., Lyduokių sen.). Bažnyčia Lyduokiuose pastatyta 1623 m. dvarininko Henriko Padlevskio iniciatyva. Po 1782 m. pristatytas priebažnytis. 1884 m. bažnyčia rekonstruota – Lyduokių dvaro savininko, karo inžinieriaus